

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

Hoofredactie: G. H. Waage, Prof. Pieter Willemsstraat 41, Maastricht, Telefoon 3605. **Mederedacteurs:** Jos. Cremers, Canne-België. Dr. H. Schmitz S. J., Ignatius College, Valkenburg (L.), Telef. 35. R. Geurts, Echt. **Penningmeester:** ir. P. Marres, Villa „Rozenhof“, St. Pieter-Maastricht, Postgiro 125366 ten name v. h. Nat. hist. Gen., Maastricht. **Drukkerij** v.h. Cl. Goffin, Nieuwstraat 9, Tel. 2121.

Versijnt **Vrijdags** voor de Maand. Vergad. van het Natuurhistorisch Genootschap (op den eersten Woensdag der maand) en wordt aan de Leden van het **Natuurhistorisch Genootschap in Limburg** gratis en franco toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden 50 cent, voor leden 30 cent. Jaarl. contributie der leden f 3.50. Auteursrecht voorbehouden.

INHOUD: H. S. Dr. Walter Horn †. — Aankondiging Maandelijksche Vergadering op Woensdag 2 Aug. en 6 Sept. a.s. — Nieuwe Leden. — Verslag van de Maandelijksche Vergadering op Woensdag 5 Juli 1939. — Verslag der Roermondsche Vergadering op 4 Juli 1939. — C. Willemse. Description of New Indo-Malayan Acrididae (Part X). — H. Schmitz S. J. Neuseeländische Phoriden. (Schluss). — Dr. H. F. Steenhuis. Glauconiet. Overzicht van de over dit mineraal verschenen literatuur (1819—1934) als proeve eener beredeneerde bibliografie. (Vervolg). — W. Boekbespreking.

Dr. WALTER HORN †

In der zweiten Juliwoche ist in Berlin Dr. Walther Horn im Alter von 68 Jahren nach längerem Siechtum aus diesem Leben geschieden. In ihm hat das Entomologische Institut der Kaiser Wilhelm-Gesellschaft seinen Gründer und ersten Direktor, die grosse Schar der Entomologen aller Herren Länder einen Helfer und Organisator ohne Gleichen, und auch unser Maandblad einen langjährigen Freund und geschätzten Mitarbeiter verloren.

Herman Wilhelm Walther Horn war am 19. Oktober 1871 in Berlin geboren, wo er seine Gymnasial- und Universitätsstudien absolvierte und 1893 promovierte. Schon in jungen Jahren war er ein eifriger Entomologe; als Zwanzigjähriger veröffentlichte er bereits seine „Monographie der paläarktischen Cicindeliden“, und diese Käferfamilie blieb zeitlebens auf systematischem Gebiete seine Spezialität. Aber er war nicht gesonnen, sich in ein enges Spezialgebiet einzukapseln; er war zu Grösserem geboren. Sein umfassender Geist ruhte nicht, bis er die ganze Entomologie, ihre Geschichte, ihre heutigen Leistungen und Methoden, ihre Ziele und Aussichten, kurz, ihre Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft vollkommen überblickte. Und nicht bloss die Entomologie kannte er durch und durch, sondern auch die Entomologen! Es ist fraglich, ob je ein Gelehrter es wie Dr. Horn verstanden hat, mit so vielen, ja unzähligen seiner Fachgenossen in lebendigen Verkehr zu treten. Aus ihren Publikationen und Sammlungen, Mitteilungen und Fragen ersah er ihre guten und schlechten Seiten, ihre Erfolge und ihre Nöten. Ihnen und ihrer Wissenschaft vorwärts zu helfen

durch Raten und Kritisieren, Auskunft erteilen und Organisieren, das war sein eigentliches Lebenswerk. Auf dessen Einzelheiten brauchen wir hier nicht einzugehen: sie sind keinem heute lebenden Fachgenossen unbekannt.

Es mag manchmal eine Uebertreibung sein, wenn beim Tode eines namhaften Gelehrten von dem „unersetzlichen Verlust für die Wissenschaft“ die Rede ist — bei Dr. Walther Horn ist es, ihm zur Ehre und uns zum Leide, die volle Wahrheit!

Eheu! cinis nunc sub tumulo jaces!

H. S.

In Augustus verschijnt geen Maandblad.

De Maandelijksche Vergadering zal plaats hebben op Woensdag 2 Aug. a.s., 's namiddags te 6 uur precies in het Museum.

De September-vergadering wordt gehouden Woensdag 6 September.

NIEUWE LEDEN.

M. J. van Sambeek, Museum „Grensland“ M. H. Tromplaan 19, Enschede; P. J. Bels, biol. drs, Velsersstraat 101, Haarlem; Dr. E. Hollman, Akerstraat 109, Heerlen; H. Koene, architect, Observantenweg 53, Maastricht.

VERSLAG VAN DE MAANDELIJSCHES VERGADERING OP WOENSDAG 5 JULI 1939.

Aanwezig de dames: Th. Dütting, Th. van Schaik, Willemse, M. Willemse en Zr. Dorotheë, benevens de heeren: Jos. Cremers, L. v. Oppen,

J. Beckers, D. v. Schaik, P. Bels, C. Willemse, H. Jongen, H. Koene, Br. Ezechiël, Br. Christophorus, L. Gregoire, Eug. Kruytzer, R. Bingen, M. Kamm, H. Kortebos, E. Caselli, Th. Heyen, J. Rijk, J. Maessen, H. Rongen, H. Houx en G. Waage.

Na opening der vergadering wijdt de **Voorzitter** piëteitvolle woorden aan de nagedachtenis van Dr. A. Willemse, Directeur van 't Ziekenhuis te Kerkrade, half Juni l.l. overleden te Wassenaar. Dr. A. Willemse was, nu dra 30 jaar geleden, medeoprichter van 't Natuurhist. Genootschap in Limburg en toonde zich, gedurende al die jaren, een belangstellende, met 't lief en leed der Vereeniging meelevende persoonlijkheid. Hij bewees zulks door waardevolle schenkingen aan de Museumboekery en doordat hij in de Jaarboeken en Maandbladen verschillende interessante bijdragen leverde over de flora en fauna van Noord-Limburg, ten tijde dat hij dokterspractijk uitoefende in Well. Uit dien tijd ook dateeren de opgaven van Dr. Willemse op botanisch gebied in de „Levende Natuur” naar aanleiding van een oproep door wijlen Heukels om hulp voor de samenstelling zijner Flora. Dr. A. Willemse was een veelzijdig ontwikkeld iemand. In 1935 verraste hij ons met de uitgave van: „de Edelsteenen”, herkenning, beoordeling en waardeschatting door eenvoudige middelen voor juweliers en liefhebbers, waarvan bereids in '36 een tweede druk verscheen. In 1938 publiceerde hij: „Verlaine, proeve van een psycho-analytische verklaring met 10 illustraties van H. Wiegiersma”.

Dankbaar zullen wij Dr. A. Willemse blijven gedenken als een goeden, trouwen vriend onzer Vereeniging.

De **Voorzitter** heeft voor de Museum-collectie meegebracht een viertal bijen, n.l. *Andrena lathyri* Alf. 't Eerste Nederlandsche exemplaar hiervan werd den 11—6—'32 gevangen te Borgharen door den heer J. Maessen en als zoodanig gedetermineerd door den heer Koornneef. Later ontdekte de heer van Lith nog een voorwerp in de Maas-trichter Museum-collectie, 't welk destijds gevangen was door den heer R. Geurts te Echt (zonder jaartal). Deze beide exemplaren, de eenige tot nu toe in Nederland gevangen bijen dezer soort, zijn ♀♀. De Voorzitter zag deze bijen dit jaar, van af half Mei tot half Juni, in zijn tuin te Canne in groot aantal vliegen op *Vicia*. Waar de gaard gansch en al grenst aan Nederlandsch gebied, mogen we met zekerheid veronderstellen, dat *Andrena lathyri* Alf. ook op Maastrichter grond envoged in massa's voorkomen.

Verder heeft hij nog meegebracht een aantal graafbijen, *Halictus quadricinctus* F., eveneens dit jaar veel voorkomende. Zulks verwondert hem niets. Deze, door haar mooien, eigenaardigen, meercelligen nestbouw bekende bij toch, legt hare woningen aan in lösswanden. Van haar wordt beweerd, dat ze 't nest bewaakt, ook nadat alle cellen verzorgd zijn en dat ze 't uitkomen der imagines zou beleven. Eerste stap gedaan in de richting der vorming van een staat? Naar lösswan-

den behoeft men in Canne en zijn onmiddellijke, ook Nederl. buurt, niet lang te zoeken; zij zijn er in overvloed en dies is *Halictus quadricinctus* F. er geen zeldzaamheid.

De heer v. **Schaik** heeft een tak van een gevleete Eschdoorn meegenomen en vraagt, of dit een chimaere is. De heer **Waage** zegt hier niet te doen te hebben met een chimaere, maar waarschijnlijk met z.g. infectieus bont, veroorzaakt door een virus. Op de vraag, wat een chimaere is, vertelt de heer Waage het volgende. Na enting van zwarte nachtschade op tomatenplanten, werd na aanslaan der enting, de plant op de entplaats horizontaal afgesneden. Op de wondplaats ontstonden knoppen, die alle werden weggenomen, behalve die stonden op de grens van de weefsels der beide planten. Uit deze knoppen ontstonden merkwaa-dige planten, half tomaat, half nachtschade. Door chromosomenonderzoek bleek, dat weefsel van de eene plant omhuld was door weefsel van de andere. Winkler noemde deze monstreuze afwijkingen periklinaalchimaeren.

Wat verstaat men onder een virus?

De heer Waage vertelt hierover 't volgende. Onder een virus verstaat men een ultra-microscopische smetstof. Door een filterkaars, waarin de kleinste bacteriën achterblijven, gaat een virus heen. Een virus kan men herhaaldelijk neerslaan en weer oplossen en zoo zuiveren. Het virus is dan kristallijn. Kristallijne stoffen houdt men voor dood. Echter kan een virus zich onbepoerd vermeerderen en dit wijst op een levende stof. Vira kunnen talrijke ziekten verwekken, die vaak door bepaalde insecten worden overgebracht. Elke virus-ziekte schijnt haar vaste overdrager of vector te hebben.

Vervolgens biedt de heer **Bels** aan, voor 't Museum, enkele *Nycteribiidae*, vleugellooze, uitsluitend op vleermuizen parasiteerende, Diptera, Pupipara.

't Zijn vertegenwoordigers van de soorten: *Listropodia blasii* Kol. en *Basilia nattereri* Kol., de twee eenige soorten, die met absolute zekerheid voor Z. Nederland en Z. Limburg bekend zijn. Spreker laat, al pratende over de biologie dezer merkwaa-dige dieren, waarvoor verwezen wordt naar Ned. Tijdsch. v. Entomol. 1939, enkele separaatjes circuleeren.

Vervolgens toont hij de vergadering enkele grottenvliegen, waarschijnlijk *Leria caesia* Mg., aangest, i.c. gedood, door een schimmel, een Ascomyceet, n.l. *Stilbella kervillei* Quélet, gevonden in één der Valkenburgsche grotten.

Hierna laat spreker de vergadering stukken boomchors zien met de typische vraatfiguren van de boktor *Clytus arcuatus* L. en van de schorskevers *Scolytus scolytus* F. (Groote Iepenspintkever) en *Scolytus multistriatus* Marsh. (Kleine Iepenspintkever) en der Esschenbastkever *Hylesinus* spec. De biologie dezer schadelijke insecten wordt zeer in 't kort behandeld, verduidelijkt door de dieren, eenige literatuur en b.v. iepentakken met de z.g. „Nachfrass”-lidteekens. De samenleving insect-schimmel wordt eveneens even aangestipt.

Vervolgens komen de vleermuizen aan bod, waarbij spreker 't één en ander vertelt over zijn onderzoekingen verricht met Prof. de Snoo te Utrecht over 't baringsmechanisme van *Nyctalus noctula* Schreb. Deze soort krijgt één of twee jongen. Ze kunnen geboren worden in hoofd- of stuitligging, waarbij 't ééne dier prachtig langs 't andere heenglijdt. De uterus-contracties en de buikers werden bestudeerd. Alles bij elkaar genomen geschiedt de bevalling van deze vleermuizensoort practisch precies 't zelfde als bij de mensch.

De heer v. Schaik toont enkele neushoornkevers, imago's zoowel als larven, eenige foto's van een groote zwerfsteen gevonden op den St. Pietersberg en reeds door ir. Keuller jaren geleden beschreven.

VERSLAG DER ROERMONDSCHER VERGADERING OP 4 JULI 1939.

Aanwezig: de dames H. Nijsen, W. E. M. v. d. Voort, M. Kupers en de heeren J. Cals, C. P. Verschuieren, W. H. Schenk, A. J. Verbeek, P. W. Nijsen, P. H. van Laer, L. Kupers, W. Helwegen, L. H. Mertens, Jos. Neuhaus, Eug. Hennekens, J. L. Mischgofsky, H. H. In den Kleef, G. van den Boorn, A. van Thiel, L. Loven, H. J. Bronnenberg, A. J. Pijpers, A. G. Koenderink en E. Kruytzer.

De Voorzitter, de heer **Kruijtzter**, heet allen welkom en geeft direct 't woord aan den heer **Koenderink**, die naar aanleiding van de op de vorige vergadering geuite meening, dat de mammoet niet in Nederland zou voorkomen, voor het goed recht van ons land zou willen opkomen. Tot goed begrip der zaken maakt spr. onderscheid tusschen de mammoetvondsten, welke gedaan zijn in het stroomgebied van Rijn en Maas en die, welke gedaan zijn ten Noorden van de groote rivieren. Voor de eerste groep wil spr. aannemen, dat ze uit het buitenland zijn aangevoerd door de rivieren — de op de vorige vergadering uitgesproken meening had slechts deze vondsten op 't oog, zooals ook bij latere informatie bleek —, maar voor de tweede groep meent spr. voorbehoud te moeten maken. Spr. laat voorafgaan een palaeontologisch-geologische verklaring, om aan te toonen, dat de mammoet arctische voorwaarden voor zijn bestaan eischte. Overgaande op de vondsten in Nederland ten Noorden van de groote rivieren, vond hij de volgende gronden, om de mammoet als een Nederlandsch fossiel aan te zien: 1°. Bij het graven van het Twente-Rijnkanaal werd het Würmglaciaal aangetoond bij Hengelo, Eefde, Apeldoorn, Reuswoude en Soesterveen, waarvan mag worden aangenomen, dat ze één geheel vormen. In Nederland kwam dat Würmglaciaal voor als toendravoriming, waardoor eenzelfde situatie moest ontstaan als heden ten dage in Rusland en Siberië. 2°. Dit Würmglaciaal heeft in Nederland een tweedeeling: een ouder Würm II — grove zanden met grintlenzen — waarin mammoet, reuzenhert, wolharige neushoorn, en

een jonger Würm I — mergels, klei, fijnkorrelig zand — zonder mammoet en wolharige neushoorn. 3°. Maas en Rijn zouden geen rol gespeeld hebben in deze afzetting in Twente en den Achterhoek, zoodat er van aanvoer door deze rivieren geen sprake is.

De heer **Koenderink** laat verder zien, wat hij gevonden heeft in het grint bij de stuw in de Maas bij Roermond, nl. een versteende koraal van het genus *Isatraea*, afkomstig uit het Carboon en een kalksteen uit het Malm (afk. uit de Jura van N.O. Frankrijk) met haar gidsfossiel *Terebratula*, een Brachiopode, en *Serpula*, een boorworm. Tenslotte toonde spr. enkele *fulgurieten* — bliksembuisjes — ontstaan door blikseminslag in den grond, gevonden te Wierden bij Almelo. Verder werd de aandacht gevestigd op het pas uitgekomen werk van L. B. Bos „De Bodem van Nederland”, uitg. Melchior, Amersfoort 1939.

Ook de heer **Neuhaus** liet enkele vondsten zien uit de bovengenoemde vindplaats bij Roermond, nl. vooreerst de Arkose van *Weismes* (het tegenwoordige Waimes ten Z.O. van Malmedy, België), uit het beneden Devoon. Arkose is een graniet, die uiteengevallen is en later weer aaneengekit, waarbij de in het graniet aanwezige veldspaten verweerd zijn tot klei en dus niet meer in dezelfde mate aanwezig zijn als in het graniet. Verder een calciëet met typische kristalstructuur als een koraal; een geplooid *Revinienkwartsiet*, een *Phtaniet* met mooie schroefvormige zeelieleiden (daarom „schroevensteen” genoemd); een stengelkwarts met phylliet en een Devonische zandsteen met zeelieleafdrucken. Tenslotte toonde spr. druipsteen, afkomstig uit de gangen onder de R.H.B.S., o.a. een mooi ex. om een vermolmd stukje hout, dat veel op een zwam geleek.

De heer **Pijpers** had spinnen meegebracht, o.a. een kleine soort met wit nestje, waarin uitgekomen jongen in de gesponnen dradenmassa en een grotere soort, olijfbraun met witte banden, nl. *Dolomedes fimbriatus* Clerck. Verder toonde spr. aan de vergadering een larve van het vliegend hert, een tweelingbanaan en het nestje van de behangersbij. Ook liet hij ons zien 't opengaan van de onechte „roos van Jericho”, het schubbladige Engelsche mos *Selaginella lepidophylla* — een wolfsklauw uit centraal Amerika —, die bij vochtigheid opengaat.

De heer **van den Boorn** vertelt ons het een en ander van zijn ervaring op het gebied van spinnen. Spr. begint met te wijzen op den bouw van het lichaam: een cephalothorax of kopborststuk en een ongeleed abdomen met de zes spinklieren. Bij de zes spinklieren, die door sommigen beschouwd worden als overblijfselen van zes segmenten, hebben enkele soorten nog het *cribellum*, dat ook dient voor vervaardiging van draad; deze draad ziet er uit als een spiraalsgewijze gewonden draad, omgeven door kleefstof, die niet hard wordt.

De spinnen kunnen de spinklieren afzonderlijk gebruiken, zoodat ze, hangende aan een draad, een andere draad in den wind laten wapperen;